

УДК 271:222(477.43)(092)-726.1:271.222(495)(093.2)

DOI: 10.15407/rksu.25.245

Євген Костянтинович Чернухін,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу фонду юдаїки Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
ORCID 0000-0003-4906-0787
e-mail: geikle@hotmail.com

ГРАМОТА КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКОГО ПАТРІАРХА ЯКОВА ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ПАНКРАТІЯ МИТРОПОЛИТОМ КАМ'ЯНЕЦЬ- ПОДІЛЬСЬКОЇ ЄПАРХІЇ, ПРЕЧЕСНИМ ТА ЕКЗАРХОМ МАЛОЇ РОСІЇ

Мета роботи. Дослідження грамоти, виданої Вселенським патріаршим престолом Великої Константинопольської Церкви стосовно Кам'янець-Подільської єпархії, яка увійшла 1678 р. до складу Османської імперії, критичне видання тексту грецького документа з перекладом українською мовою. **Методологія** передбачає використання порівняльного та емпіричного методів дослідження історичних документів із залученням спеціальних методів археографії, кодикології і палеографії. **Наукова новизна.** Вперше проведені палеографічне та текстологічне дослідження грамоти, наведені і прокоментовані супутні та реєстраційні записи, представлені оригінальний текст грамоти, його переклад українською мовою та ілюстрації. **Висновки.** Грамота Константинопольського патріарха Якова стосовно Кам'янець-Подільської єпархії містилася в зібранні Львівського Греко-Католицького капітулу і надійшла до Києва разом з архівом митрополита Андрея Шептицького. Її було видано відповідно до організаційних завдань Вселенського престолу щодо опікування православними на теренах Османської імперії. Патріарх Яків аргументує поставлення митрополитом єпархії, пречесним та екзархом Малої Росії колишнього єпископа Лідорікійського Панкратія і закликає всіх православних єпархії підкорятися йому як законно обраному на патріаршому соборі в Константинополі. Текст документа складено грецькою мовою за підписом Вселенського патріарха Якова. Писав грамоту писар Константинопольського патріархату Іоанн Каріофіліс. Ставлена грамота Вселенського престолу віддзеркалює історію українських православних єпархій періоду конфесійних та етнічних рухів, державних та регіональних конфліктів, що припав на другу половину XVII ст.

Ключові слова: Константинопольський патріархат, патріарх Яків, Панкратій Ахіллеас, патріарші грамоти, грецькі рукописи.

Актуальність дослідження обумовлена браком сучасних наукових праць стосовно історії зв'язків Великої Святої Константинопольської Церкви з православними митрополіями Східної Європи, які історично перебували під її юрисдикцією, на період XVI–XVII ст. Дослідження й публікація документів Вселенського престолу XVII ст. сприяють об'єктивнішому висвітленню історії Православної Церкви в цілому, відтворенню історії окремих церковних інституцій, церковних зв'язків та знаменних подій на теренах Речі Посполитої, Гетьманської України та Османської імперії.

Аналіз досліджень і публікацій. Починаючи з середини XIX ст. в Російській імперії було здійснено чимало публікацій церковних актів у межах студювання та оприлюднення історичних архівів, зокрема рукописних зібрань у Західній Україні та Литві. У цих виданнях подекуди з'являлися також оригінальні грецькі тексти, анотації або переклади патріарших грамот та інших документів Константинопольської Церкви, спрямованих до очільників православних єпархій, окремих монастирів, церков або церковних братств на території Східної Європи XVI–XVIII ст. Однак археографічні описи документів, за тодішніми звичаями, не укладалися, а здійснені публікації текстів дуже різняться за формою та глибиною передання змісту, за наявністю або якістю супровідного перекладу, містять чимало недоліків і загалом не відповідають сучасним стандартам і вимогам до публікацій історичних джерел. Так, 1868 р. у збірнику А. С. Петрушевича (1821–1913) був оприлюднений грецький текст грамоти патріарха Якова на поставлення Панкратія митрополитом Кам'янця-Подільського, але без перекладу, – замість нього була вміщена стисла анотація про зміст документа [1, с. 51–55].

Грамоти й листи вселенських патріархів у київських зібраннях були виявлені під час розшукування грецьких рукописів в архівах та рукописних збірках Києва наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Частина з них, властиво патріарші грамоти до українського духовенства XVI–XVII ст., була відома раніше за різними джерелами XIX – початку XX ст. Поновлені археографічні описи таких призабутих документів актуалізовані в низці видань 1991–2011 рр. Зокрема, в «Каталозі» грецьких рукописів у зібраннях Києва 2000 р. [2, с. 211] та в описі ф. XVIII Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) [3, с. 44] вміщені відомості про грамоту патріарха Якова. Проте детально текст цієї грамоти ніколи не розглядався.

Мета дослідження. Розвідка присвячена розглядові автентичної грамоти Вселенського патріарха Якова, яка зберігається у фондах ІР НБУВ, з археографічним виданням грецького тексту і перекладом сучасною українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Грамота Константинопольського патріарха Якова надійшла до Києва з матеріалами сучасного ф. XVIII [3]. В історіографії текст грамоти відомий принаймні з 1868 р. [1, с. 51–55, № 8]. Як свідчать ста-

рий шифр «XLIII» та відповідна нотатка А. С. Петрушевича, у XIX ст. грамота зберігалася в архіві Львівського митрополичого капітулу.

Грамота написана на білому цупкому пергамені розміром 595 мм x 570 мм. Текст складається з 37 рядків основного тексту та одного верхнього рядка з титуляцією патріарха. Чорнило письма темно-брунатне. На початку основного тексту – великий ініціал «Д» у рослинному оздобленні, виконаний чорнилом. Грамота складена типовим для того часу грецьким скорописом, дещо естетично «неохайним» і нерівним. Писав грамоту один із найвідоміших каліграфів великий логофет Константинопольської Церкви Іоанн Каріофіліс [4; 5]. Під основним текстом – власноручний підпис патріарха Якова. Патріарша печатка була вилучена разом зі шнурами, збереглися дев'ять отворів для шнурів і пергамена фігурна кустада. На звороті грамоти записаний пізніший реґест латиною. На якомусь етапі існування грамоту, задля кращого збереження, вклеїли до паперової обкладинки мармурового забарвлення. До Києва грамота надійшла після 1945 р. у конверті Львівської митрополичої Греко-Католицької консисторії, де, очевидно, й містилася в попередні роки. На грамоті й конверті – низка старих облікових шифрів. На конверті бачимо шифри, проставлені під час останніх обліків історичних матеріалів, вірогідно, вже після вивезення їх зі Львова: Ч: 21; 2666–349; 13/1ед.; червоним олівцем № 139. На самій грамоті знаходяться старі шифри позаминулих століть, що віддзеркалюють архівну путь документа в різних сховищах: *Ex fasci: 3tio; № 9no; ad 7284, XLIII; XIII; Litera S N 21; F 65; 5; № 43.*

Грамота вирізняється тим, що в ній ідеться, нібито винятково, про внутрішні справи як Константинопольського патріархату, так і Османської імперії, що 1672 р. захопила українське Поділля [6]. Власне, з констатації цього «надбаня» й починається основна частина тексту, де згадується про єпархію під назвою «Подолія разом з містом Кам'янець», що її «кілька років до того підкорила імперська й непереможна держава». Патріарх аргументує призначення пастиря тим, що нещодавно приєднані землі конче потребують навчання й слова Божого.

Кандидат на кам'янецький престол обирався серед колишніх грецьких єпархіальних владик, і ним виявився Панкратій (Ахіллеас), єпископ (1663–1668, як Панкратій I) пересічної, хоча історично давньої, пізніше скасованої, а нині й зовсім забутої єпархії, що існувала навколо містечка Лідорікі на півдні Центральної Греції (сучасний ном Фокіда). Відзначене в історіографії прізвисько Панкратія I – Ахіллеас скоріше за все походить від назви храму св. Ахілліуса в Ларисі, де в XVII ст. відбувалися посвячення митрополитів і де Панкратій одержав своє перше призначення. На цей раз хіротонія новопризначеного митрополита Панкратія відбулася в патріаршому храмі св. Георгія Переможця в Константинополі у присутності вісьмох владик. Серед особистісних чеснот Панкратія,

згаданих у грамоті, привертає увагу його «вправність у місцевій мові, надто навченість у їхньому письмі». Запитаємося, чи не пощастило йому часом навчатися в Київській братській школі на Подолі?

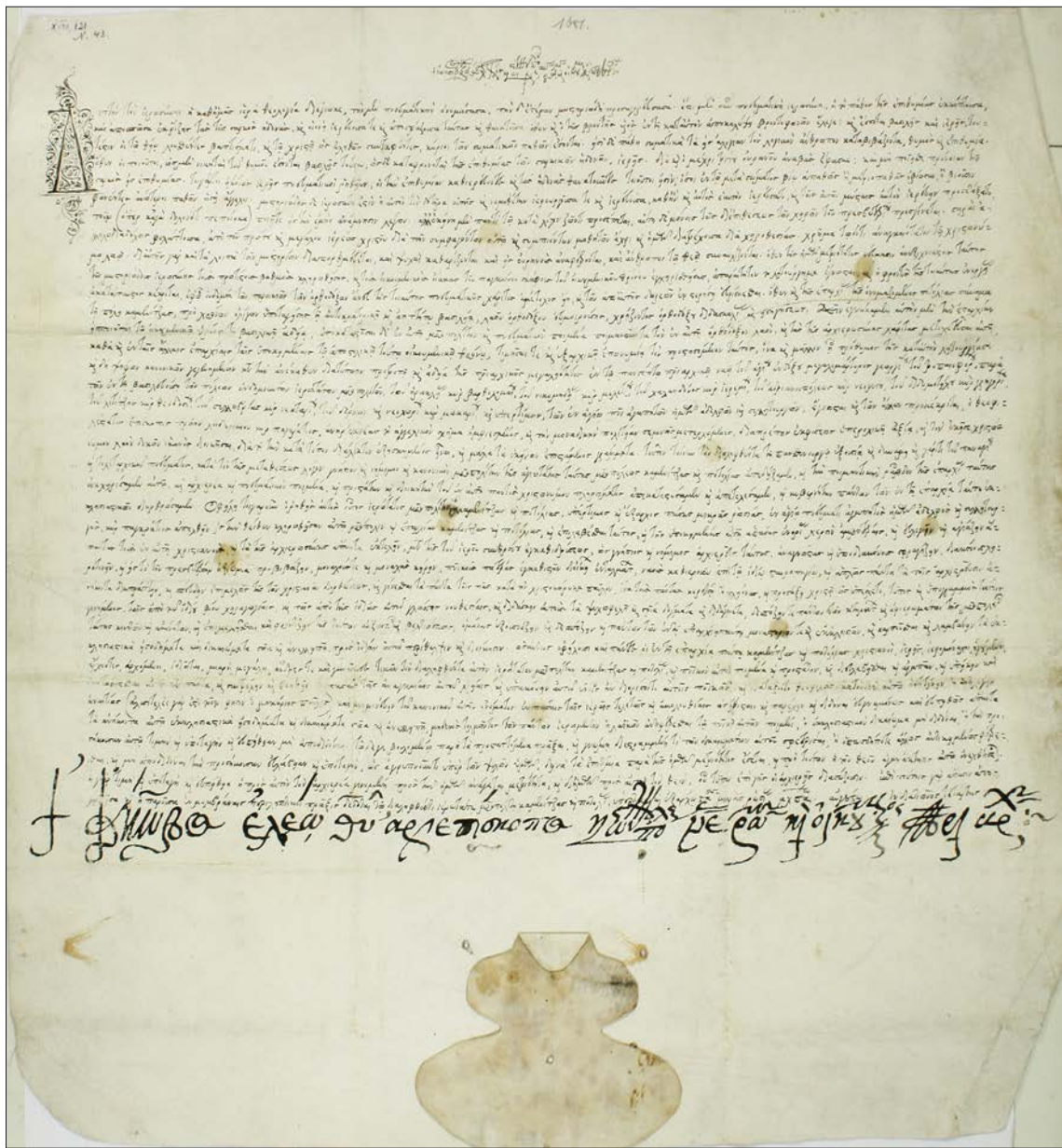
Також патріарша грамота надає Панкратієві статус пречесного та екзарха всієї Малої Росії. Це останнє – через відсутність архієрея на київській кафедрі після смерті митрополита Антонія Винницького (1600–1679). Це, мабуть, одне з останніх призначень екзарха до Малої Росії з боку вселенських патріархів.

Про патріарха Якова, який висвятив Панкратія на митрополичу кафедру Кам'янця-Подільського, теж знаємо небагато. Колишній митрополит Лариси Яків тричі обирався патріархом на короткі проміжки часу (1679–1682, 1685–1686, 1687–1688). Цілком очевидно, що такі стрімкі призначення й скинення пов'язані з інтригами інших претендентів на вселенський престол. Зрештою Яків залишив Царицю міст і продовжив своє життя в безпечнішому місці – в Молдавії, де й помер 1700 р.

У збірнику А. С. Петрушевича після тексту грамоти наведені відомості про антиминос із зібрання старожитностей у Народному домі у Львові із записом про освячення вівтаря «митрополитом Галицьким і Кам'янця Подільського і всія Малої Росії Екзархом» Панкратієм Ахіллеасом. На хустині були також вишиті літери титуляції митрополита й дата 5 червня 1682 р. [3, с. 56–57]. Достовірність титуляції Панкратія як «митрополита Галицького» або радше його повноваження доволі сумнівні, але це відбиває певні політичні та конфесійні суперечки весни 1682 р.

Нам відома ще одна грамота патріарха Якова, дотична до сучасних українських теренів. 1680 року він на прохання ніжинських греків надав охоронну грамоту грецькій церкві Святих Архангелів Михаїла та Гавриїла в Ніжині. На жаль, ця грамота була втрачена, як і значна кількість інших документів Ніжинського грецького братства. Проте зберігся текст грамоти за копіями XIX ст., опублікований з перекладом професором Київського Університету св. Володимира О. Федотовим-Чеховським (1806–1892) у 1884 р. [7, ст. 1–5].

Отож пропоновані нижче тексти нагадують нам про історію однієї з багаторадальних єпархій, відомої ще з XIV ст., ім'я якої зазвичай залучали до своєї титуляції єпископи Галицькі, а також про той час, коли православна людина Поділля потерпала від політичних і конфесійних конфліктів, що розгорталися навколо неї упродовж століть.

Яків, патріарх Константинопольський, про поставлення колишнього єпископа Лідорікійського Панкратія митрополитом Кам'яця і Поділля, пречесним та екзархом Малої Росії.

1681 р., серпень, індікт 4. Константинополь.

IP НБУВ, ф. XVIII, № 121.

Текст:

Ἰάκωβος ἐλέω θ(εο)ὑ ἀρχι(επίσκο)πος Κωνσταντινουπόλεως νέας ῥώμ(ης) καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης

Διττήν τὴν ἱερωσύνην ἢ καθ' ἡμᾶς ἱερὰ θεολογία διέγνωκε, τὴν μὲν πνευματικὴν ὀνομάσασα, τὴν δ' ἑτέραν μυστηριώδη προσαγορεύσασα. ἔστι μὲν οὖν πνευματικὴ ἱερωσύνη, ἢ τὸ πάθος τῆς ἐπιθυμίας ἐκκύπτουσα, / καὶ ἀποσπῶσα ἐκ ῥίζης τὰς τῆς σαρκὸς ἡδονὰς, καὶ οἶονεὶ ἱερεύουσα τε καὶ ἀποσφάζουσα ταύτας καὶ θανατοῦσα. ὅθεν καὶ ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἀποκαλύψει βροντοφωνῶν ἔλεγε: καὶ ἔσονται βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς¹, του / τέστιν οἱ τῷ θεῷ λουσθέντες βαπτίσματι, καὶ τῷ χριστῷ ὡς ἀληθῶς συνταφέντες, κύριοι τῶν σωματικῶν παθῶν ἔσονται. εἰσὶ δὲ πάθη σωματικὰ τὰ εἰς ἀλογίαν τὸν λογικὸν ἄνθρωπον καταβιβάζοντα, θυμὸς καὶ ἐπιθυμία / ὅθεν οἱ τοιοῦτοι, ὡς μὲν νικηταὶ τοῦ θυμοῦ ἔσονται βασιλεῖς τούτου, ὡς δὲ καταφρονηταὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν, ἱερεῖς. διὸ καὶ ὁ μέχρι τρίτου οὐρανοῦ ἀναβάς ἔφασκε: καὶ μὴ ποιεῖσθε πρόνοιαν τῆς / σαρκὸς εἰς ἐπιθυμίας². τοιγάρτοι εἰκότως ἱερεῖς πνευματικοὶ ῥηθεῖεν, οἱ τὴν ἐπιθυμίαν καθιερεύοντες καὶ τὰς ἡδονὰς θανατοῦντες. τοιοῦτοι εἰσὶν, ὅσοι ἐν τῷ μετὰ σώματος βίῳ ἀπαθῶς ἢ μετριπαθῶς ἐβίωσαν, ἢ βιοῦσιν / φανέντες ἀνώτεροι παθῶν ὡσεὶ ἄγγελοι. μυστηριώδης δὲ ἱερωσύνη ἐστὶν ἢ αὐτὸν τὸν δοτῆρα αὐτῆς καὶ νομοθέτην ἱερουργοῦσα τε καὶ ἱερεύουσα, καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἱερεύσατο, καὶ τοῖς αὐτοῦ μύσταις αὐτὸν ἱερεύειν προσετάξατο / τούτο (ὅπερ καὶ γὰρ δηλονότι πεποιήκα) ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν³ λέγων. ἀλλ' ἐκείνη μὲν παντὶ τῷ κατὰ λόγον ζῶντι προσέπεται, αὕτη δὲ μόνοις τοῖς δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτέρου, προσγίνεται. σειρὰν ἂ / λληλοδιαδοχῶς φιλάττουσα, ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου ἱερέως χριστοῦ διὰ τῶν συμφαγόντων αὐτῷ καὶ συμπιόντων μαθητῶν ἄχρι καὶ ἡμῶν διατρέχουσα διὰ χειροθεσίας. χρήμα τρόντι ἀναγκαιότατον τῷ Χριστῶν / μω λαῷ. δι' αὐτῆς γὰρ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν μυστηρίων διαπορθμεύεται, καὶ ψυχὰι καθαρίζονται καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναφέρονται, καὶ ἄνθρωποι τῷ θεῷ συναυλίζονται. ὅθεν τῆς ἡμῶν μετριότητος νεύμασιν ἀνεξιχνιάστοις ταύτης / τῆς μυστηριώδους ἱερωσύνης τοὺς πρωτίστους βαθμοὺς κληρωθείσης, καὶ τοὺς οἰκουμενικοὺς οἶακας τοῦ παγκοίνου

¹ Ὁδκρ. 1, 6.

² Ριμ. 13, 14.

³ Κορ. 11, 24.

σκάφους τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐγχειρισθείσης, ἀπαραίτητον τὸ λειτούργημα ἔγνωσται, καὶ ἡ φροντίς τῆς τοιαύτης ἐνεργείας / ἀκατάπαυστος κέκριται, ἐφ' ᾧ οὐδεμία τῶν παροικίων τῶν ὀρθοδόξων ἄνευ τῆς τοιαύτης πνευματικῆς χάριτος ἀμέτοχος εἶη, καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς δωρεῶν ἐν στερήσει εὐρίσκεσθαι. ὅθεν καὶ τῆς ἐπαρχί(ας) τῆς ὀνομαζομένης ποτολίας σύναμα / τῆ πόλει καμενίτζας, πρὸ χρόνων ὀλίγων ὑποταγείσης τῇ αὐτοκρατορικῇ καὶ ἀηττήτῳ βασιλείᾳ, λαοῦ ὀρθοδόξου εὐμοιρούσης, χρήζοντος ὀρθοδόξου διδασκαλί(ας) καὶ εἰσηγήσεως, Δεῖν ἐγνώκαμεν αὐτὴν μὲν τὴν ἐπαρχίαν / εἰσποιῆσαι τῷ οἰκουμενικῷ θρόνῳ τῇ βασιλικῇ ἀδείᾳ, ὑποκαταστήσαι δὲ ἐν αὐτῇ μ(ητ)ροπολίτην καὶ πνευματικὸν ποιμένα ποιμανοῦντα τὸν ἐν αὐτῇ ὀρθόδοξον λαὸν, καὶ τὰς τῆς ἀρχιερωσύνης χάριτας μετοχετεύσαι αὐτῇ / καθ' ἃ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις ταῖς ὑποκειμέναις τῷ ἀποστολικῷ τούτῳ οἰκουμενικῷ θρόνῳ, τιμῆσαι τε καὶ ἐξαρχικῇ ἐπωνυμίᾳ τὸν προστησόμενον ταύτης, ἵνα καὶ μάλλον ἢ πρόθυμος τῆς κατ' αὐτὴν λειτουργίας, / καὶ δὴ ψήφων κανονικῶν γεγεννημένων κ(α)τ(ὰ) τὴν ἀνέκαθεν διατύπωσιν προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τῆς π(ατ)ριαρχικῆς μεγαλειότητος ἐν τῷ πανσέπτῳ π(ατ)ριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, παρὰ / τῶν ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων ἐνδημούντων ἱερωτάτων μ(ητ)ροπολιτῶν, τοῦ ἡρακλεί(ας) κύρ βαρθολομαίου, τοῦ νικομηδεί(ας) κύρ μελετίου, τοῦ χαλκηδόνοσ κύρ ἱερεμίου, τοῦ ἀδριανουπόλεωσ κύρ νεοφύτου, τοῦ διδομοτείου κύρ γρηγορίου, / τοῦ λιτίτζησ κύρ θεοδοσίου, τοῦ συλληβρίας κύρ νεκταρίου, τοῦ δέρκων καὶ νεοχωρίου κύρ μακαρίου, καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἀγίῳ πν(εύματ)ι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἔγνωσται καὶ τῶν ἄλλων προκέκριται, ὁ θεοφι / λέστατος ἐπίσκοπος πρῶην λοιδορικού κύρ παγκράτιος, ἀνήρ ἐκ νέας τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα ἡμφιεσμένος, καὶ τὴν μοναδικὴν πολιτείαν σεμνῶσ μετερχόμενος, διὰ πρέπων ἐκ φύσεωσ ὑπεροχικῇ ἀξία, καὶ τὸν ἐκεῖσε χριστῷ / νυμον λαὸν δοκῶν ἱκανὸς διοικῆσαι, διὰ τὸ τὴν κατὰ τόπον διάλεκτον ἐξησκημένος εἶναι, καὶ μάλα τὰ ἐκείνων ἐπιστάμενοσ γράμματα. τοῦτον τοίνυν τὸν διαλεφθέντα τῇ πανσθενουργῷ ἐξουσία καὶ δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ παναγίου / καὶ τελεταρχικοῦ πνεύματος, κατὰ τὸν τῆσ μεταθέσεωσ λόγον γνήσιον καὶ νόμιμον καὶ κανονικὸν μ(ητ)ροπολίτην τῆσ ἀγιωτάτησ ταύτησ μ(ητ)ροπόλεωσ καμενίτζας καὶ ποτολίας ἀπεδείξαμεν, καὶ τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον τῆσ ἐπαρχίασ ταύτησ / ἐνεχειρίσαμεν αὐτῷ, καὶ ἀρχιερέα καὶ πνευματικὸν ποιμένα, καὶ προστάτην καὶ διοικητὴν τοῦ ἐν αὐτῇ παντὸσ χριστωνύμου

πληρώματος ἀπεκατεστήσαμεν καὶ ἀπετελέσαμεν, καὶ κυβερνήτην πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἐκ / κλησιαστικῶν διηρθώσαμεν. Ὀφείλει τοιγαροῦν ὁ ῥηθεις αὐτὸς οὗτος ἱερώτατος μ(ητ)ροπολίτης γαλ¹ καμενίτζας καὶ ποτολίας, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης μικρᾶς ῥωσίας, ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργ / γός, κύρ παγκράτιος ἀπελθεῖν εἰς τὴν θέοθεν κληρωθεῖσαν αὐτῷ μ(ητ)ρόπολιν καὶ ἐπαρχίαν καμενίτζας καὶ ποτόλιας, καὶ ἐπιλαβέσθαι ταύτης, καὶ τῆς ὑποκειμένης αὐτῇ ἀπάσης ἐνορί(ας) χερσὶν ἀμφοτέραις, καὶ εὐλόγειν καὶ ἀγιάζειν ἅ / παντας τοὺς ἐν αὐτῇ χριστιανούς, καὶ τὰ τῆς ἀρχιερωσύνης ἅπαντα ἐκτελεῖν, μ(ε)τ(ἄ) τῆς τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρίσεως, ὡς γνήσιος καὶ νόμιμος ἀρχιερεὺς ταύτης, ἀναγνώστας καὶ ὑποδιακόνους σφραγίζειν, διακόνους χει / ροτονεῖν, καὶ εἰς τὸ τοῦ πρεσβυτέρων ἀξίωμα προβιβάζειν, μοναχοῦς τε καὶ μοναχὰς κείρειν πν(ευματ)ικούς πατέρας ἐγκαθιστᾶν δι' οἰκεί(ων) ἐνταλμάτ(ων), ναοὺς καθιεροῦν ἐπὶ τῷ ἰδίῳ σταυροπηγίῳ, καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅ / νήκοντα διαπράττειν, καὶ σπεύδειν ἐπιμελῶς τῆς τῶν χριστιανῶν διορθώσεως, καὶ γίνεσθαι τὰ πάντα τοῖς πᾶσι κατὰ τὸν χριστοκῆρυκα παῦλον, ἵνα τοὺς πάντας κερδίση ἢ πλείονας², καὶ προσάξει χριστῷ ὡς ὑπέσχετο, τύπος καὶ ὑπογραμμὸς τούτοις / γενόμενος, ταῖς ἀπὸ τοῦ ἰδίου βίου χειραγωγίαις, καὶ ταῖς ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ γλώσσης νουθεσίαις, καὶ διδάσκειν αὐτοὺς τὰ ψυχοφελῆ καὶ σωτήρια δόγματα καὶ διδάγματα, δεσπόζειν τε πάντων τῶν κτημάτ(ων) καὶ ἀφιερωμάτων τῆς μ(ητ)ροπόλε(ως) / ταύτης κινήτων καὶ ἀκίνητων, καὶ ἐπικελεῖσθαι καὶ φροντίζειν τῆς τούτων ἀυξήσε(ως) καὶ βελτιώσεως ὁμοίως ἐξουσιάζειν καὶ δεσπόζειν καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ μοναστηρίων τε καὶ ἐκκλησιῶν, καὶ καρποῦσθαι καὶ λαμβάνειν τὰ ἐκ / κλησιαστικὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα σῶα καὶ ἀνελλειπῆ, πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ περίθαλψιν καὶ διοίκησιν. ὡσαύτως ὀφείλουσι καὶ πάντες οἱ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ καμενίτζας καὶ ποτόλιας χριστιανοὶ, ἱερεῖς, ἱερομόναχοι, ἡγούμενοι, / ἄρχοντες, ἀρχόμενοι, ἰδιῶται, μικροὶ, μεγάλοι, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες τιμᾶν τὸν διαληφθέντα αὐτὸν ἱερώτατον μ(ητ)ροπολίτην καμενίτζας καὶ ποτολί(ας), καὶ πν(ευματ)ικὸν αὐτὸν ποιμένα καὶ προστάτην, καὶ διεύλαβεῖσθαι

¹ Тут очевидно, що писар почав писати назву Галицької митрополії, але досить швидко схаменувся й записав далі правильну назву. Утім, недоречно три літери він залишив, аби не бруднити текст закресленнями чи іншими втручаннями.

² 1 Κορ. 9, 22.

καὶ ἀγαπᾶν, καὶ ὑπέειπεν καὶ / ὑποτάσσεσθαι αὐτῷ κ(α)τ(ὰ) πάντα, καὶ συντρέχειν καὶ βοηθεῖν ἐν πάσαις ταῖς ἀναγκαίαις αὐτοῦ χρεΐαις, καὶ ὑπακούειν αὐτοῦ ἐν οἷς ἂν διορίσοιτο αὐτοῖς πν(ευματ)ικῶς καὶ διατάξοιτο θεοφιλῶς, κατ' οὐδὲν αὐτῷ ἀντιτείνειν ἢ ἀντιλέγειν / ἀναιτίως (ἀλυσιτελὲς γὰρ ἐστὶ τοῦτο¹ φύσιν ὁ μακάριος παῦλος) καὶ μνημονεύειν τοῦ κανονικοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ ἀκολουθίαις ὡς εἴθισται, καὶ παρέχειν καὶ διδόναι εὐγνωμόνως καὶ εὐπειθῶς ἅπαντα / τὰ ἀνήκοντα αὐτῷ ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα σῶα καὶ ἀνελλειπῆ, μηδενὸς τολμῶντος τῶν πάντων ἱερωμένον ἢ λαικῶν ἀντιφέρεσθαι τῷ πν(ευματ)ικῷ αὐτῶν ποιμένι, ἢ ἐκκλησιαστικὸν δικαίωμα μὴ διδόναι, ἢ τὴν προ / σήκουσαν αὐτῷ τιμὴν καὶ ὑποταγὴν καὶ εὐπειθειαν μὴ ἀποδιδόναι. τῷ δὲ γὰρ βουλομένῳ παρὰ τὰ προσταττόμενα προᾶξαι, καὶ γνώμη διεστραμμένη τι τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ σφετερίσαι, ἢ ὠπωσδήποτε ἄλλως ἀντικειμένως φέρε / σθαι, καὶ μὴ ἀποδιδόναι τὴν προσήκουσαν εὐλάβειαν καὶ ὑποταγὴν, ὡς ἀγρουπνοῦντι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν δεινὰ τὰ ἐπιτίμια παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος ἔσεται, καὶ πρὸ τούτων ἢ τοῦ θεοῦ ἀγανάκτησις αὐτῷ ἐνεχθήσε(ται). / ἢ γὰρ τιμὴ καὶ ὑποταγὴ καὶ εὐπείθεια ἢ πρὸς αὐτὸν τὸν ἀρχιερέα γινομένη πρὸς τὴν ἡμῶν ἀνάγεται μετριότητα, καὶ δι' ἡμῶν πρὸς αὐτὸν τὸν θεὸν, οὗ τύπον ἐπὶ γῆς οἱ ἀρχιερεῖς διασώζουσιν. ἐπὶ τούτοις γὰρ ἅπασιν ἀπο / λυθεῖσα καὶ ἡ παροῦσα ἐν μεμβράναις περιληπτικὴ προᾶξις δέδοται τῷ διαληφθέντι ἱερωτάτῳ μ(ητ)ροπολίτῃ καμενίτζας καὶ ποτολί(ας), ὑπερτίμῳ καὶ ἐξάρχῳ πάσης μικρᾶς ῥωσίας αχπα^ω ἀυγούστῳ ἰνδικτιῶνος τετάρτης

ἰακόβος ἐλέω θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος κωνσταντινουπόλεως νέ(ας) ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης

Переклад:

Яків, з ласки Божої архієпископ Константинополя Нового Риму та Вселенський патріарх

Два види священства визнало наше священне богослов'я: одне було назване духовним, а друге було проголошене містичним. Духовне священство є таким, що відхиляє пристрасть бажання і викоринює насолоди тіла, нібито освячуючи і побиваючи їх, і умертвляючи. Отак і Син Грому у своєму Одкровенні громоголосно казав: і будуть царі та жерці², тобто в Бозі омиті хрещенням і во Христі воістину поховані, котрі

¹ Євр. 13, 17.

² Одкр. 1, 6.

стануть владиками тілесних пристрастей. Існують бо пристрасті тілесні, що до нестями розумну людину занурюють, гнів і бажання. Тому переможці гніву будуть царями його, а ті, що зневажають хтивість тілесних насолод, – ієреями.

Через те й Той, що до третього неба піднявся, сказав: «не дбайте про тіло задля похотей»¹. Тому й згадані ієреї духовними називаються, такими, що бажання освячують і насолоди знищують. Вони суть такі, які в тілесному житті безпристрасно або помірковано вже прожили або ще живуть, як вищі за пристрасті, наче янголи.

Містичне священство це те, що самого надавця його і законодавця священним робить та освячує. Ним він і сам себе освятив, і своїх посвячених його освячувати поставив, оце (як і я це зробив) кажучи: «це робіть на мій спомин»². Проте перше [священство] кожного, хто живе по Слову, стосується, а друге лише тих, у котрих воно через покладання рук старшого відбувається, чергу взаємного успадкування зберігаючи від першого і великого ієрея Христа через Його учнів, котрі разом з Ним іли й пили, до нас дійшовши через покладання рук.

Потреба є нагальна християнському народові через те священство та інші Таїни проходити, і душам очищуватися, і до небес наверхатися, аби людям разом із Богом помешкання розділити.

Отож Нашою Мірністю знамення неосяжного того містичного священства в перших ступенях було успадковане, вселенське кермо всеспільного судна Вселенського трону Нами кероване, необхідність служіння визнана, і опікування цією діяльністю безперервним вважається. Тому жодна з осель православних без цієї духовної благодаті не буде залишена і в позбавленні від її дарів не перебуватиме. Також і єпархія під назвою Подолія разом з містом Кам'янець, що останніми роками відійшла до імператорської й непереможної держави³, з народом православним, котрому потреба є в щасливому православному вченні та його поясненні.

Через цю необхідність вирішили Ми ту єпархію прилучити до Вселенського престолу за царською згодою, поставити до неї митрополита і духовного пастиря для охорони її православного народу, а також долучати її до блага вищого священства, як і тих, що в інших єпархіях, підлеглих цьому Апостольському Вселенському престолу, і вшанувати титулом екзарха призначеного на неї і готового до цієї служби шляхом голосування, канонічно проведеного за давньою формою, за поданням та з дозволу патріаршої величності у всешанованішому патріаршому

¹ Рим. 13, 14.

² 1 Кор. 11, 24.

³ Місто Кам'янець від 1672 до 1699 р. перебувало під владою османів.

храмі святого преславного великомученика Георгія Переможця, за участі найсвятіших митрополитів, які перебувають у Цариці міст, – Гераклійського кира Варфоломея, Нікомідійського кира Мелетія, Халкидонського кира Єремії, Адріанопольського кира Неофіта, Дідімотихського кира Григорія, Літицького кира Феодосія, Силліврійського кира Нектарія, Дерканського та Неохорського кира Макарія і пречесних у Святому Дусі любих наших братів і сотрудників, котрі визнали і серед інших обрали найбоголюбнішого єпископа колишнього Лідорікійського кира Панкратія, мужа нещодавно в ангельський образ зодягненого і до чернечої спільноти скромно увійшовшого, через його порядну природну надзвичайну гідність і через здатність управляти тамтешнім християнським народом, через знання місцевої мови, ба більше, також їхньої грамоти. Отож цього обраного всесильним правом і владою і благодаттю Всесвятого й Усевпорядкуючого Духа, з причини переміщення, істинної і законної, канонічним митрополитом найсвятішої тієї митрополії Кам'янця і Подолії, ми представили і пастирський жезл тієї єпархії йому вручили і архієреєм, і духовним пастирем, і захисником, і управителем усього в ній християнського населення поставили й затвердили, і керівником усіх у тій єпархії церковних справ проголосили. Мусить, отже, вказаний той найсвятіший митрополит Кам'янця і Подолії, пречесний та екзарх усієї Малої Росії, у Святому Дусі любий наш брат і сотрудник кир Панкратій прибути до успадкованої йому від Бога митрополії та єпархії Кам'янця і Подолії і обійняти її та всі підлеглі їй парафії обома руками, і благословити, і освятити всіх у ній християн, усе, що належить до архієрейства виконати, разом із сидінням на священному синтроні, як її істинний і законний архієрей, призначати чтеців та піддяків, висвячувати дияконів, у священницький стан просувати, ченців та чорниць постригати, духовних отців ставити своїми власними наказами, храми закладати за правом власної ставропігії і загалом усе, що до влади архієрея належить, здійснювати, і дбати пильно про виправлення християн, і щоб усе для всіх відбувалося за словом Христового вісника Павла, щоб усіх перемогти або більшість¹, і представляти Христа, як він обіцяв, за цією формою і підписом, зі свого життя прикладами і своєю власною мовою напученнями викладати їм душекорисні і спасительні догмати і вчення, панувати над усіма дібрами й пожертвами тієї митрополії, рухомими та нерухомими, керувати й опікуватися щодо їх збільшення й поліпшення, а також порядкувати й панувати над усіма в тій єпархії монастирями й церквами, і мати зиск, і одержувати церковні прибутки і

¹ 1 Кор. 9, 22.

права цілими й незайманими для власного свого забезпечення й порядкування. Також мусять усі в єпархії тій Кам'янця і Подолії християни, ієреї, ієромонахи, ігумени, дідичі, підлеглі, приватні особи, малі й великі, чоловіки й жінки шанувати цього призначеного найсвятішого митрополита Кам'янця і Подолії, духовного пастиря й захисника, вшановувати його й любити, підкорятися і підпорядковуватися йому в усьому, підтримувати й допомагати в усіх необхідних йому потребах, і підкорятися йому в них, якщо велить їм духовно і зобов'яже боголюбно, і нікому не можна протидіяти йому або суперечити без причини (бо «це для вас не корисне»¹, сказав блаженний Павло), і поминати його канонічне ім'я в усіх священних обрядах і службах як личить, і надавати й передавати йому вдячно й упевнено все, що йому належить, церковні прибутки й права в цілості й недоторканності, і нікому з усіх посвячених або світських не можна протидіяти своєму пастиреві або ж не надавати йому церковного податку, або ж належну йому честь і покору, і довіру не виявляти. Тому ж, хто забажає щось поза наказаним учиняти і за збоченої думки якісь його права узурпувати або ж якимось іншим чином проти нього діяти і не виявляти належних покорі і набожності як до такого, що дбає про нещастя для наших душ, буде епітимія від Нашої Мірності, а поза тим ще й Бога невдоволення йому надасться. Тому що шана й покора, і довіра, виконані стосовно цього архієрея, до Нашої Мірності надходять, а через нас до самого Бога, обличчя Котрого на землі зберігають архієреї. Для цього був виданий усім і цей на пергаменті підсумковий акт, що надається означеному найсвятішому митрополитові Кам'янця і Подолії пречесному та екзарху всієї Малої Росії 1681 року, серпня, індікту четвертого.

Яків, милістю Божою архієпископ Константинополя Нового Риму і Вселенський патріарх.

Список використаних джерел

1. Петрушевич А. С. Сводная Галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год. Львов, 1874. 203 с.
2. Чернухін Є. Грецькі рукописи у зібраннях Києва. Каталог. Київ ; Вашингтон, 2000. 378 с.
3. Чернухін Є. Колекція рукописів та архів митрополита Андрія Шептицького: Каталог фонду XVIII Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2011. 242 с.; іл.
4. Фонкич Б. Л. Автографы Иоанна Кариофиллиса // Фонкич Б. Л. Греческие рукописи европейских собраний. Палеографические и кодикологические исследования 1988–1998 гг. Москва: «Индрик», 1999. С. 132–136.

¹ Євр. 13, 17.

5. Фонкич Б. Л. Иоанн Кариофиллис и его роль в истории русско-греческих связей в XVII ст. // Россия и Христианский Восток. Вып. II–III / отв. ред. Б. Л. Фонкич. Москва: «Индрик», 2004. С. 465–471.

6. Галенко О. І. Контури України за османським переписом козацьких фортець 1678 р. // Юрисдикційний статус Київської православної митрополії у 1686 році: богослов'я, канонічне право та культурно-історичний контекст. Збірник доповідей наукової конференції. Київ, 2019. С. 121–127.

7. Федотов-Чеховский А. А. Акты греческого нежинского братства, списанные и изданные проф. А. А. Федотовым-Чеховским. Киев, 1884. XIII, [43] с.

Yevhen Chernukhin,

Candidate of Sciences (Philology),

Senior Researcher of Judaica Fonds Department

of Institute of Manuscript

of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0003-4906-0787

e-mail: geikle@hotmail.com

Charter of Patriarch Jacob of Constantinople on Appointment of Pankratus as Metropolitan of Kamianets-Podilskyi Diocese, Honorable and Exarch of Little Russia

The aim of the work. Paleographic study of the Charter issued by the Ecumenical Patriarchal See of the Great Church of Constantinople regarding the Kamianets-Podilskyi Diocese, which became part of the Ottoman Empire in 1678, a critical edition of the text of a Greek document with a translation into Ukrainian. **The methodology** involves the use of comparative and empirical methods of researching historical documents using special methods of archeography, codicology and paleography. **Scientific novelty.** For the first time, a paleographic and textological study of the Charter was carried out, the accompanying and registration records are presented and commented, the original Greek text, its translation into Ukrainian and illustrations are presented. **Conclusions.** The Charter of Patriarch Jacob of Constantinople about the Kamianets-Podilskyi Diocese was preserved in the collection of the Lviv Greek Catholic Capitula and was transferred to Kyiv along with the archives of Metropolitan Andrey Sheptytskyi. The Charter was issued in accordance with the organizational goals of the Ecumenical See to support the Orthodoxy on the lands of the Ottoman Empire. The Patriarch argues for the appointment by the Metropolitan of the Diocese, Honorable and Exarch of Little Russia, the former Bishop of Lidorki Pankratus (Achilleas) and calls on all Orthodox of the Diocese to obey him as legally elected at the Patriarchal Council in Constantinople. The text of the document was drawn up in Greek and signed by the Ecumenical Patriarch Jacob. The charter was written by the scribe of the Patriarchate of Constantinople, John Kariofillis. The given letter of the Ecumenical See reflects the history of the Ukrainian Orthodox Dioceses in the era of confessional and ethnic movements, state and regional conflicts of the second half of the 17th century.

Key words: Patriarchate of Constantinople, Patriarch Jacob, Pankratus Achilleas, Patriarchal charters, Greek manuscripts.